

Tetiana HRYSTUK

THE ROLE OF POLITICAL OPPOSITION IN THE USSR COLLAPSE PROCESS

The article displays the main stages in political opposition formation in USSR Council and the relationship between Political Opposition and USSR Communist Party members. Particular attention was paid to the issue of the place of the opposition, led by B. Yelsyn, in political life of the country during the end of the 80s and the beginning of the 90s of the 20th century.

УДК 94 (477)

Анатолій ТИМ

ПРОЦЕС СЕЛЯНСЬКОЇ РЕФОРМИ У ПІВДЕННО-ЗАХІДНОМУ КРАЇ

процес селянської рефо-

Протягом двох останніх десятиліть у житті нашого суспільства відбулися докорінні зміни, які вимагають вироблення нових підходів до використання історичного досвіду. Важко переоцінити надбання минулих поколінь при розв'язанні проблем економічного розвитку держави. Вимушено констатуємо, що об'єктивні, а відтак, зрозумілі труднощі перехідного періоду в економіці мають відбиток численних прорахунків, для яких характерний суб'єктивний або людський фактор.

Враховуючи значення для України аграрного сектора, у суспільстві й наукових колах підвищується інтерес до змін, котрі відбуваються саме у сільському господарстві. Запровадження у цій галузі економіки нових ринкових відносин виявило чи не найголовнішу і, водночас, гостру проблему – необхідність вирішення земельного питання. Процес розпакування, оренда, умови праці і розрахунків – лише цей далеко неповний перелік етапів реформування дає можливість переконатися у неабияких труднощах, які виникають на шляху реалізації реформи. Не піддаючи сумніву пріоритетність законів об'єктивного ходу історії, а також визначальність їх для розвитку економіки, автор намагається з'ясувати роль і місце людини – учасника і творця історичного процесу, адже вплив непересічної особистості на перебіг подій інколи стає вирішальним чинником, що забезпечує успіх справи. Беручи участь у перетвореннях, людина в силу власного інтелекту, досвіду і сумління може як прискорити наближення позитивного результату, так і загальмувати рух або й взагалі завдати відчутної шкоди всьому новому і прогресивному.

Продовжуючи дослідження й аналіз діяльності відомого державного і громадського діяча другої половини XIX ст. Г.Галагана зауважимо, що вона не обмежується його участю у підготовці реформи 1861 р. Принагідно відзначимо, що законотворча діяльність поміщика знайшла своє відображення в одній з попередніх публікацій автора, де розкрито погляди Г.Галагана на умови звільнення селян [11: 64-66]. Залучення і використання широкого кола архівних матеріалів переконливо засвідчили, що не менш важливим був його внесок і в практичну реалізацію доленосного законопроекту. Безпосередня участь поміщика у впровадженні аграрної реформи у Південно-Західному краї черговий раз підтвердила незаперечну істину – на переломних етапах історичного розвитку роль особи набуває рис визначальності, що суттєво впливає на досягнення кінцевого результату.

Ведучи мову про реалізацію селянської реформи на Правобережжі, потрібно вказати на особливість висвітлення даної проблеми в історичній науці. Незважаючи на помітні відмінності у проведенні аграрної реформи на означеній території, більшість істориків характеризуючи соціально-економічний стан правобережних губерній, вдавалися лише до порівнянь ходу реформи з аналогічними процесами в Лівобережній Україні. Так, відомі дослідники В.Борисенко та І.Рибалка у своїх наукових працях лише констатують наявність відмінностей при реалізації

положень реформи 1861 року у Південно-Західному краї, вказуючи на політику уряду, який зважаючи на складність ситуації у регіоні, понизив розмір викупу за землю, а також досить виважено підійшов до розв'язання проблеми із заборгованістю місцевих селян перед поміщиками [1: 439; 6: 172]. При цьому обидва історики не називають людину, котра, за великим рахунком, була ініціатором таких рішень і, більше того, змогла довести урядовцям політичну й економічну доцільність власних пропозицій. До певної міри заповнив цю прогалину відомий і скрупульозний дослідник періоду реформ П.Зайончковський, який аналізуючи перебіг аграрних перетворень на Правобережжі, відзначав дії Г.Галагана як одного з найактивніших членів тимчасової комісії, котра перевіряла правильність оформлених уставних грамот [2: 408]. У загальних рисах розкрила роль Г.Галагана у реалізації селянської реформи на території правобережних українських губерній історик Т.Ткаченко, яка у своєму дисертаційному дослідженні зосередила увагу на вивченні громадської і меценатської діяльності поміщика [12: 54]. Зваживши на те, що автором даної публікації ставиться за мету комплексно підійти до вивчення і розкриття багатогранної спадщини Г.Галагана, висвітлення цієї маловідомої сторони його діяльності дозволить сформулювати цілісну уяву про нього як державного діяча, котрий послідовно відстоював інтереси селянства при підготовці реформи і залишився вірним власним переконанням під час її реалізації.

Звичайно ж, ототожнювати процес реалізації реформи 1861 року і сучасні перетворення в аграрному секторі вітчизняної економіки не можна, але поза усяким сумнівом, людський фактор як тоді, так і тепер був і залишається далеко не останнім серед складових, що забезпечують поступальний розвиток нових економічних відносин. Виходячи з таких міркувань, автор ставить завдання проаналізувати діяльність Г.Галагана під час реалізації селянської реформи у Південно-Західному краї, розкривши його вагомий внесок у прискорення розпочатих перетворень, що забезпечило позитивну динаміку реформування аграрного сектора в економіці регіону.

Спочатку коротко охарактеризуємо ситуацію з реалізацією селянської реформи у південно-західних губерніях України. У 1863 р. у зв'язку з повстанням у Польщі уряд змінив умови реформи 1861 р. у Віленській, Гродненській, Мінській, Могилевській, Вітебській, Київській, Подільській і Волинській губерніях. Зміни обумовлювались намаганням уряду створити в особі селянства опору у боротьбі з національно-визвольним рухом польської шляхти.

Польський революційний уряд видав маніфест, згідно якого вся земля, що перебувала у користуванні селян, переходила до них у власність без викупу. Проголошення такого документу викликало серйозну стурбованість уряду і примусило піти на зміни змісту положень реформи у Литві, Білорусії і Правобережній Україні.

Відповідний закон було прийнято 1 березня 1863 р., який зобов'язував керівництво названих губерній призначити перевірку повинностей, визначених селянам уставними грамотами. Для реалізації задуму було створено особливі перевірочні комісії. Селяни переводилися на обов'язковий викуп, обов'язкові їх відносини з поміщиками припинялися з 1 травня 1863 р., після чого вони переходили у розряд селян-власників. Визначений в уставних грамотах оброк було понижено на 20 %, а селяни, котрі відробляли панщину, переводилися на оброк [7: 17].

Укладанням викупних актів повинні були займатися перевірочні комісії, склад яких, а також порядок дій розроблявся і затверджувався міністром внутрішніх справ. Такі комісії були створені і затверджені 9 квітня 1863 р., на початку ж листопада видано указ про припинення обов'язкових відносин тимчасово-зобов'язаних селян з поміщиками у Могилевській губернії, а з 1 січня 1864 р. – у білоруських повітах Вітебської губернії [8: 74].

Питання про введення обов'язкового викупу виникло і в губерніях Правобережної України. Місцевий генерал-губернатор не був прибічником подібних дій, тому зміни там відбулися дещо пізніше. Тільки 8 липня Головний комітет по облаштуванню побуту селян прийняв рішення про введення обов'язкового викупу у Південно-Західному краї. Зважаючи на те, що станом на 1 липня 1863 р. на Правобережжі було укладено 1052 викупних угод, які охоплювали 220802 душ селян, вирішено залишити їх в силі. П.Валуєв писав: „Селяни будуть не задоволені, що поспішили покінчити з обов'язковими відносинами, так як через це вони матимуть витрати, від яких ми позбавимо інших” [10: 19].

25 липня Головний комітет по облаштуванню побуту селян одноголосно прийняв рішення розповсюдити на Київську, Волинську і Подільську губернії указ від 1 березня про припинення обов'язкових відносин селян з поміщиками. На початку жовтня 1863 р. для вказаного регіону було затверджено „Правила про порядок обернення уставних грамот у викупні акти” [9: 83]. Виконавцями призначили мирових посередників, які у своїх діях повинні керуватися рішеннями мирових з'їздів. До компетенції останніх входила перевірка правильності укладання уставних грамот з наданням права вносити зміни, якщо документи складені з порушеннями. З початком роботи з'їздів, туди почали надходити скарги від селян на невідповідність викупних платежів до вартості одержаної землі. Враховуючи це, Головний комітет вирішив надати право губернським у селянських справах присутствіях при затвердженні викупних актів знижувати платежі до 15 %, а в разі необхідності проведення понижень у більших розмірах справи передавати до Київської тимчасової комісії [9: 96].

Комісію було створено через півроку після прийняття закону від 30 липня 1863 р. з метою забезпечення його виконання. Головою комісії призначено генерал-губернатора М.Аненкова, заступником – Г.Галагана, окрім названих осіб до її складу входили – О.Воронін, Ф.Сабанєєв, П.Скуратов, М.Рігельман [5: 24]. Новостворений орган працював з 8 січня 1864 р. по 26 лютого 1865 р., контролюючи правильність визначення розмірів земельних наділів і грошової позики за землю, яка підлягала викупу. Керуючись результатами перевірок, проведеними мировими з'їздами і посередниками, комісія затверджувала інвентарні наділи, співвідносячи їх з положеннями нового закону. Комісія підготувала пропозиції про викуп селянських садів і левад, що не передбачалося інвентарями і місцевим положенням про відміну кріпацтва [5: 25]. Традиційною активністю і бажанням справедливо розв'язати всі спірні питання відзначався Г.Галаган. Разом з членом комісії, делегованим від міністерства фінансів О.Вороніним, він пропонував зберегти за селянами у нерозмежованих володіннях право випасу худоби на поміщицьких землях, що знаходилися під паром або після збору хлібів, до остаточного відокремлення селянської землі. Пересвідчившись, що викупні угоди оформлені до 30 липня 1863 р., містять багато зловживань, поміщик-ліберал запропонував переглянути їх, за умови оскарження селянами. Обидві пропозиції не знайшли підтримки у інших членів комісії, і у першу чергу, у губернатора М.Аненкова, який був противником обов'язкового викупу [5: 26].

Саме через протидію генерал-губернатора реалізація реформи проводилася дуже повільно. Намагаючись розібратися у причинах, 10 вересня 1864 р. до Києва прибув міністр внутрішніх справ П.Валуєв. Звернемо увагу на позицію міністра, яка поза всяким сумнівом базувалася на скаргах представників місцевої влади, адже він, зустрівшись наступного дня з Г. Галаганом, звинуватив того у повільній роботі комісії і несприйнятті дій губернатора. Очікуючи такого розвитку подій, заступник голови підготував доповідну записку, у якій детально проаналізував хід реалізації указу від 30 липня 1863 р. Зокрема, він відзначав, що станом на 1 вересня 1864 р. було перевірено 1667 уставних грамот, або біля 24 % їх загальної кількості [13: 1]. Визначений термін, на здійснення таких операцій закінчувався, але мирові посередники були не спроможні прискорити роботу, щоб закінчити її до 1 січня наступного року. Причини затримки автор записки вбачав у „неправильному укладенні грамот мировими посередниками польського складу, а так, як це явище характерне для усієї території краю, мирові посередники нового складу зобов'язані не тільки перевіряти правильність уставних грамот, а й укладати нові, що забирає багато часу” [13: 2]. Інша причина, на думку Г. Галагана, полягала у тому, що поміщики самовільно внесли зміни до затверджених у 1847-1848 рр. інвентарних правил стосовно селянських наділів, що викликало необхідність перевірки і, по суті, поновлення їх розмірів за раніше визначеними нормами. Потреба у перевимірах майже кожного земельного наділу призвела до недостачі землемірів, яких вимушено запрошували, навіть, з інших губерній, а це потребувало чимало часу [13: 3]. Наступну причину уповільнення роботи комісії, поміщик вбачав у недостатній кількості мирових посередників, штат яких після розпорядження імператора від 26 липня 1863 р. було скорочено. Незважаючи на те, що це сталося лише у Київській губернії, загальна їх чисельність не задовольняла потреби регіону [13: 4].

Перед тим, як розглянути ще одну причину повільної роботи комісії, яку Г.Галаган назвав окремо від інших, відзначимо скрупульозність автора доповідної, який понад усе намагався справедливо розв'язати складні питання землеволодіння у правобережних губерніях. При

цьому чітко простежується його прагнення відстоювати інтереси селян, не допустивши зловживань з боку адміністрації й поміщиків. Окрему ж причину незадовільної роботи комісії, Григорій Павлович вбачав у позиції й поглядах на реформу губернатора М.Аненкова. Так, Г. Галаган звинувачував його у пізньому прийнятті рішення про розміри викупного наділу (положення прийнято 10 серпня), а ще пізніше (2 вересня 1864 р.) було нарешті прийнято положення про пониження викупних платежів. Реально ж введеними у дію, названі закони могли бути лише з жовтня, коли мирові з'їзди через настання зимового періоду, вимушено припиняли перевірку на місцях. Поновили ж цю роботу мирові з'їзди нового складу тільки у травні, так як губернатором майже нічого не робилося для прискорення якісних змін у штаті мирових посередників. Підсумовуючи, Г. Галаган зазначає: „Я назвав головні і найбільш суттєві причини уповільненого ходу обов'язкового викупу у Південно-Західному краї, що не дозволяють виконати указ від 30 липня 1863 р. у визначений термін. Названі причини зберігають свою силу і тепер” [13: 5].

Привертає увагу той факт, що Г. Галаган, аналізуючи роботу комісії, залишився вірним собі – він не обмежився критикою становища і дій окремих виконавців, а висловив ряд пропозицій, які повинні, на його думку, суттєво покращити стан справ. Так, з метою прискорення роботи, автором доповідної записки пропонувалося збільшити кількість землемірів, розширити склад з'їздів, збільшивши число мирових дільниць, терміново привести у відповідність викупні платежі з реальною платоспроможністю селян [13: 6]. Реалізація останньої пропозиції дозволить, як вважав заступник голови комісії, розв'язати одне з найголовніших питань реформи. Справа у тому, що прийняте під впливом М.Аненкова відповідне положення залишало за поміщиками і нечесними мировими посередниками право довільно визначати підстави для пониження викупного платежу. Григорій Павлович слушно зауважив міністру, що подібні зловживання викликають у селян невдоволення і недовіру до реформаторів. Відчувається, що поміщик засвоїв уроки реалізації реформи у Чернігівській губернії і у власних маєтках, а тому намагався не припуститися подібних помилок на Правобережжі. Незважаючи на появу певної обережності у практичних діях, він і надалі залишився людиною, спроможною ініціювати вироблення й прийняття рішень, які не знаходили підтримки впливових осіб, при цьому висловлював готовність нести відповідальність за їх впровадження і наслідки. Так було тоді, коли неоднозначність у трактуванні положення про пониження викупних платежів призвела до того, що Волинське у селянських справах „присутствие” вирішило самостійно затвердити загальні підстави пониження викупної суми, а він запропонував членам тимчасовій комісії розповсюдити прийняте рішення волинян на інші губернії, але вони, знаючи позицію губернатора, його не підтримали.

Заслугує на увагу й позиція Г. Галагана стосовно селян, які мали борги при виплаті викупної суми. Критикуючи дії місцевої адміністрації, він вказував на помилковість поглядів окремих чиновників, які прагнули примусити селян сплачувати викуп без затримок, не допускаючи заборгованості. Робилося це без урахування реальної можливості селян заплатити за землю, при цьому влада часто вдавалася до фізичного і морального примусу. Григорій Павлович повністю відкидав можливість використання з цією метою військових частин. Висловлюючи свою думку стосовно способів погашення боргів селян за землю, він відзначав: „Продаж селянського майна для поповнення недоїмок і екзекуційні способи їх стягнення військами, приводить з одного боку, до повного розорення селян і неспроможності сплачувати викуп у майбутньому, а з іншого – придушуючи у сільському населенні викликаний останніми подіями патріотизм, ми породжуємо у селян недовіру і, навіть, ворожість до уряду і війська” [13: 7]. Для того, щоб уникнути подібного пропонувалася така система стягнення недоїмок з селян, яка повністю виключала можливість застосування фізичного впливу і оберігала боржників від сваволі адміністрації. Більше того, автор пропозицій вважав за потрібне надати селянам право оскаржувати викупні операції, які проводилися до 30 липня 1863 р.

Довготривала і гостра розмова з П.Валуєвим закінчилася дещо несподівано – Г. Галаган, висловивши зауваження і пропозиції щодо покращання стану реалізації реформи у регіоні, попросив відставки. Такий розвиток подій не входив у плани міністра, а тому він відразу ж змінив тон розмови і люб'язно попросив Григорія Павловича продовжити роботу у тимчасовій комісії [7: 44]. Інакше вів себе міністр під час зустрічі з мировими посередниками, яких він звинуватив у навмисному уповільненні роботи по оформленню викупних платежів і невиправданій недові-

рі до документів, оформлених польськими поміщиками. Після прийому посередники групами приходили до Г. Галагана і у повному розчаруванні повідомляли йому про свої рішення припинити роботу у краї. Він намагався утримати їх від таких дій, хоча відчував, що вони не погоджуються з наведеними аргументами на користь продовження роботи. Ситуація ускладнювалася й тим, що відчувши підтримку міністра активізувався М.Аненков, а також частина польських поміщиків, які були невдоволеними діями Г. Галагана. За таких обставин, Григорій Павлович намагався прийняти правильне рішення. У листі від 23 вересня 1864 р. він писав: „Що робити мені? Продовжувати справу без надії на успіх – значить взяти на себе відповідальність, котру ти не заслужив. Залишити справу? Та чи буде від цього краще? Без нас справа зайде невідомо куди. Можливо у недалекому майбутньому, народ почне хвилюватися і виступати, і тоді звинуватять нас у тому, що ми підготували селян до активного протесту. У всякому разі я не піду, не висловивши де потрібно усієї правди” [3: 12].

Наведені слова розкривають важливу рису характеру автора листа, який переживаючи драматичний момент у житті і кар'єрі, зробив вибір на користь служіння державним інтересам, чудово розуміючи наслідки такого вибору для подальшої службової діяльності, і врешті-решт, власного іміджу. Усвідомлюючи, що особиста поразка не може прирівнюватися до завданої шкоди державним інтересам, поміщик вважав своїм обов'язком проінформувати керівництво держави про небезпечність ситуації, яка склалася на Правобережжі. З різних причин здійснити задум протягом найближчого часу не вдалося. Робота ж по реалізації реформи 1863 р. у Південно-Західному краї ще більше уповільнилася, а зловживання адміністрації почастішали. Г. Галаган не вважав за можливе продовжувати роботу у таких умовах і знову попросив відставку, яка й була прийнята 20 січня 1865 р. [4: 30].

Чи можна розцінювати такий крок як поразку? Подальші події переконливо засвідчили зворотне. Більше того, ціною відставки він привернув увагу уряду та імператора до проблем краю. Наслідки не забарилися. Уже 8 квітня 1865 р. відбулося засідання Головного комітету по облаштуванню побуту селян, куди окрім губернаторів краю, запросили і колишнього заступника голови тимчасової комісії, що за великим рахунком, означало сприйняття владою його позиції. Головне ж полягало у рішеннях, прийнятих на засіданні комітету. Так, було прийнято пропозицію Г. Галагана про розширення штату мирових посередників на 50 осіб, що дало можливість збільшити кількість мирових дільниць і створити спеціальні мирові відділення [8: 123]. Іншим положенням передбачалося включення до селянського земельного наділу садів і левад, що у свій час пропонувалося Григорієм Павловичем, але не було підтримано опозицією. Врахував Комітет і не сприйняв раніше його пропозицію про пониження викупних платежів і приведення їх у відповідність з реальною вартістю землі у краї. Це дозволило понизити викуп наділів у трьох губерніях у середньому на 48 %. Кількість землі в селян у результаті проведення реформи збільшилася на 18 %, що відбулося за рахунок поновлення наділів, визначених інвентарями [8: 124]. Окрім цього селянам надавалося право оскаржити протягом місяця ті договори, які на їх думку були складені з порушеннями. Передбачалося навіть покарання мировому посереднику за неправильно оформлені відповідні документи.

Таким чином, аналізуючи хід реформи 1863 р. на Правобережжі та участь Григорія Галагана в її реалізації, варто відзначити, що наслідком його професійного і сумлінного ставлення до справи стало збільшення кількості селянської землі, пониження викупних платежів за наділ і головне – введення обов'язкового викупу, що дозволило ліквідувати тимчасово зобов'язаний стан місцевих селян. Обіймаючи посаду заступника голови тимчасової комісії з питань реалізації реформи у Південно-Західному краї, Г. Галаган своєю діяльністю у черговий раз підтвердив репутацію людини, яка перш за все дбала про державні інтереси, керувалася у роботі законом, здоровим глуздом і намагалася справедливо вирішувати проблеми.

Список використаних джерел

1. Борисенко В. Курс української історії. – К.: Либідь, 1996. – 613 с. 2. Зайончковский П. Проведение в жизнь крестьянской реформы 1861 г. М., 1958. – 470 с. 3. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.Вернадського. – Ф.179. – Оп. 1. – Спр. 129. К характеристике Г.П.Галагана. – 27 с. 4. Там само. – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 26751. Особисті папери Г.Галагана. – 64 с. 5. Об исполнении указа от 30 июля 1863 г. // Киевская старина. 1888. – №7. – С. 21-26. 6. Рибалка І. Історія України. – Харків: Основа, 1997. – 479 с. 7. Російський державний історичний архів у Санкт-Петербурзі. – Ф. 1181. – Оп. 1. – Спр. 41. Об условиях проведения реформы в Юго-Западном крае. – 131 с. 8. Там само. – Спр. 44. По возбужденным вопросам о состоянии крестьян. – 137 с. 9. Там само. – Спр. 46. По возбужденным в Юго-Западном крае вопросам о выкупных договорах. – 143 с. 10. Там само. – Ф. 908. – Оп. 1. – Спр. 437. Перепис-

ка П.Валуєва с Г.Галаганом. – 119 с. 11. Тимошенко А. Григорій Павлович Галаган (1819-1888 рр.) // Сіверянський літопис. 1999. – №2. 12. Ткаченко Т. Громадська та благодійна діяльність Г.П.Галагана: Дис. канд. іст. наук. К., 2003. – 199 с. 13. Центральний державний історичний архів у Києві. – Ф. 1475. – Оп. 1. – Спр.1644. Заметки о положении крестьян в Юго-Западном крае. – 9 с.

Anatolii TYMOSHENKO

**G.GALAGAN'S ACTIVITY ON INTRODUCTION OF THE PEASANTRY REFORM
OF 1861 ON THE SOUTH-WESTERN TERRITORY**

The article deals with the activity of G.Galagan on introduction of clauses of peasantry reform of 1861 on the South-Western territory.

УДК 94

Микола ВІТЕНКО

**ВПЛИВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОТИРІЧ
НА ЗАГОСТРЕННЯ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО КОНФЛІКТУ
В ГАЛИЧИНІ НАПЕРЕДОДНІ РОЗПАДУ АВСТРО-УГОРЩИНИ**

Автор статті аналізує соціально-економічні сторони польсько-українських відносин у Галичині в кін. XIX – на поч. XX ст. Він приходить до висновку, що міжнаціональний конфлікт у краї мав, поряд з іншими, економічні передумови.

Наприкінці XIX ст. у Галичині висуваються пріоритети державності окремих націй. Це прискорювало розпад Австро-Угорщини. За таких обставин, щоб зміцнити свої позиції, австрійські уряди проводили політику „поділяй і володарюй”. Вони намагалися пригноблювати один поневолений народ за допомогою іншого. Така політика робила неможливим об'єднання національно-визвольних рухів різних народів у боротьбі з Габсбургами і породжувала міжнаціональні конфлікти, в яких правляча династія виступала в ролі арбітра. Польсько-українське протистояння в політичній, економічній та культурній сферах у Галичині в кін. XIX – поч. XX ст. стало її результатом.

Питання взаємин польських та українських політиків у Галичині в кін. XIX – поч. XX ст. вивчалися львівськими дослідниками О. Аркушою, Л. Зашкільняком, Ю. Михальським, івано-франківськими істориками О. Жерноклеєвим, М. Кугутяком та ін. Натомість, проблема польсько-українських взаємин в економічній сфері залишається майже не вивченою, але саме вона, на нашу думку, відіграла важливу роль в стосунках між поляками й українцями Галичини.

Аналіз документів та матеріалів підтверджує те, що соціально-економічні протиріччя між поляками та українцями були закладені ще в XIV ст., коли Галичину захопили війська польського короля Казимира III. Їх закріпило запровадження панщини за Петраковським статутом 1496 р., а згодом – негативні наслідки подій Національно-визвольної війни українського народу сер. XVII ст. Однак ці протиріччя, окрім поодиноких винятків, не переростали в Галичині у міжнаціональні конфлікти. Ситуація зберігалася стабільною аж до сер. XIX ст. Перший серйозний конфлікт, що виник у краї в 1846 р. з соціально-економічних причин, охопив переважно Західну Галичину, заселену поляками. Лише ліквідація панщини та боротьба за сервітути дали початок глобальним економічним перетворенням. Довершило їх у 70-80-х рр. XIX ст. будівництво в Галичині мережі залізниць. Завдяки їм, як писав український економіст Т. Войнаровський, „мінються економічні відносини в самих основах”, і „господарка капіталістична” прийшла на зміну „господарці натуральній” і поклала край патріархальним взаєминам на селі [3: с.33].

Населення Галичини не було готове до таких трансформацій. В краї значного розмаху набула соціальна диференціація населення, що породила масові міграції. Галичина перетворювалася на аграрно-сировинний придаток для Австрії. Соціально-економічна криза охопила всі галузі економіки краю і негативно впливала на різні верстви населення. Саме вона породила міграції найманих робітників до Пруссії у сер. 80-х рр. XIX ст.

РОЗДІЛ 2**ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНИХ РЕЖИМІВ НОВОВІДРОДЖЕНИХ СЛОВ'ЯНСЬКИХ ДЕРЖАВ ТА ЇХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ І КУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК 134**

Євген Годований

СТАВЛЕННЯ ПОЛЬСЬКОЇ ПРЕСИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ ДО ІСТОРИЧНОГО МИНУЛОГО ТА СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОБЛЕМ УКРАЇНИ 135

Юрій Поп, Ігор Мазило

СЛОВАЦЬКЕ ПИТАННЯ В ЧЕСЬКІЙ ПОЛІТИЧНІЙ ПРОГРАМІ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ 138

Ніла Сорочан

ІНСТИТУТ КОМІСАРІВ НАРОДНОЇ ОСВИТИ В УКРАЇНІ ЗА ЧАСІВ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ І ГЕТЬМАНАТУ П. СКОРОПАДСЬКОГО 142

Тарас Вінчковський

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ В ГАЛИЧИНІ У 1917–1918 РР. НА СТОРІНКАХ ОДЕСЬКОЇ УКРАЇНОМОВНОЇ ПРЕСИ 146

Павло Коріненко

ПРОПАГАНДА ІДЕЙ СОЦІАЛІЗМУ СЕРЕД ТРУДЯЩИХ МАС УКРАЇНСЬКОЇ СРР 1918-1920 РР. 149

Ігор Ратушняк

ЮЗЕФ ПІЛСУДСЬКИЙ: ЛЮДИНА І ПОЛІТИК 155

Світлана Лук'яненко

УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІТИЦІ ПОЛЬЩІ 1921–1939 РР. 158

Богдан Лановик, Роман Матейко, Наталія Совінська

ПАЦИФІКАЦІЯ 1930 Р. НА ТЕРНОПЛЬЩИНІ ЯК ПРОЯВ АНТИУКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ ПОЛЬСЬКОЇ ВЛАДИ 162

Сергій Ткачов

СТАВЛЕННЯ ДЕРЖАВИ ДО РОСІЙСЬКОЇ ГРОМАДИ У МІЖВОЄННІЙ ПОЛЬЩІ 167

Федір Кокошко

ІДЕОЛОГІЧНА ОБРОБКА СЛОВ'ЯНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ ПІД ЧАС ВІЙНИ 176

Тетяна Гонтар

УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ В ПЛАНАХ ПОЛЬСЬКОГО ЕМІГРАЦІЙНОГО УРЯДУ В ЛОНДОНІ У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ 180

Галина Саранча

ЗЛУЧЕНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ АМЕРИКАНСЬКИЙ ДОПОМОГОВИЙ КОМІТЕТ ТА ЙОГО РОЛЬ В ОРГАНІЗАЦІЇ МАСОВОЇ ЕМІГРАЦІЇ УКРАЇНЦІВ ДО США ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ 186

Оксана Бурліцька

„ПЛАН МАРШАЛЛА” – ПРОГРАМА АМЕРИКАНСЬКОЇ ДОПОМОГИ У ВІДНОВЛЕННІ ЕКОНОМІКИ ПІСЛЯВОЄННОЇ ІТАЛІЇ 194

Тетяна Христюк

РОЛЬ ПОЛІТИЧНОЇ ОПОЗИЦІЇ В ПРОЦЕСІ РОЗПАДУ СРСР 198

Анатолій Тимошенко

ДІЯЛЬНІСТЬ Г. ГАЛАГАНА З ВПРОВАДЖЕННЯ СЕЛЯНСЬКОЇ РЕФОРМИ 1861 РОКУ У ПІВДЕННО-ЗАХІДНОМУ КРАЇ 202

Наукові записки. Серія: Історія. – 2003. – № 3.

401